

**MOHAMAD LUTHFI ABDUL RAHMAN
JELANI HARUN**

Pengajian Kesusasteraan Melayu Tradisional ke Arah Latihan Industri: Suatu Penerokaan di Universiti Sains Malaysia

ABSTRAK: Semua bidang pengajian di IPT (Institusi Pengajian Tinggi) di Malaysia, termasuk bidang kesusasteraan tradisional, sebenarnya tidak jauh terpisah daripada industri. Makalah ini membincangkan tentang bidang pengajian kesusasteraan Melayu tradisional yang boleh dijuruskan kepada latihan industri di masa hadapan. Umum sering menganggap bahawa pengajian kesusasteraan hanyalah suatu bidang pengajian yang tertumpu kepada pembacaan teks atau karya semata-mata. Hakikatnya, bidang pengajian kesusasteraan tradisional berkaitan rapat dengan berbagai-bagai unsur asas yang sangat diperlukan oleh industri kreatif di negara ini, terutamanya dalam hal-hal yang berhubungan dengan sejarah sosio-budaya bangsa. Pernyataan ini menyarankan bahawa bidang pengajian kesusasteraan tradisional turut menawarkan berbagai-bagai kebolehan dan kepakaran khusus yang boleh dimanfaatkan dalam kemajuan industri kreatif negara pada masa kini. Oleh itu, makalah ini bermatlamat untuk membincangkan kebolehan dan kepakaran yang ada pada pelajar-pelajar bidang pengajian kesusasteraan Melayu tradisional yang sesuai untuk diterapkan dalam latihan industri kreatif yang sedia ada. Secara tidak langsung, matlamat ini akan turut mengenengahkan bentuk-bentuk industri kreatif sesuai yang boleh memanfaatkan kebolehan pelajar berkenaan. Titik pertemuan antara bidang pengajian kesusasteraan Melayu tradisional dengan latihan industri kreatif akan menjadikan bidang pengajian ini lebih bernilai komersil dan juga mampu dilestarikan sepanjang zaman, biarpun dihipit oleh pelbagai kemajuan teknologi semasa.

KATA KUNCI: Kesusasteraan Melayu tradisional, latihan industri, industri kreatif, kebolehan dan kepakaran, serta teknologi semasa.

Dr. Mohamad Luthfi Abdul Rahman dan **Dr. Jelani Harun** ialah Pensyarah Kesusasteraan di Pusat Pengajian Ilmu Kemanusiaan USM (Universiti Sains Malaysia), 11800 Minden, Pulau Pinang, Malaysia. Bagi urusan sebarang akademik, penulis boleh dihubungi dengan alamat emel: luthfi@usm.my

PENDAHULUAN

Bidang pengajian kesusasteraan tradisional secara khususnya merangkumi kajian terhadap karya-karya sastera Melayu tradisional, sama ada yang berbentuk tulisan / manuskrip mahupun dalam bentuk lisan yang boleh terdiri daripada historiografi, lipur lara, sastera kitab, mitos, legenda, malah meliputi puisi rakyat seperti pantun. Pelajar akan didedahkan dengan aspek kajian secara tekstual dan juga kontekstual. Kajian tekstual meliputi kajian tentang unsur-unsur intrinsik karya seperti aspek keindahan, struktur, plot, dan sebagainya. Manakala kajian secara kontekstual pula melangkaui unsur-unsur di luar teks seperti aspek pemikiran pengarang dan juga persekitaran masyarakat yang melingkungi penghasilan karya tersebut. Walau bagaimanapun, makalah ini tidak membicarakan perkara-perkara sedemikian; sebaliknya, cuba mengenalpasti bentuk-bentuk kemahiran dan kebolehan tertentu yang dimiliki oleh pelajar-pelajar dalam bidang ini yang sesuai untuk dimanfaatkan dalam latihan-latihan industri dalam konteksnya yang tersendiri.

Perbincangan dalam makalah ini bukanlah bertujuan untuk menyamatarafkan bidang pengajian kesusasteraan tradisional dengan dengan bidang-bidang pengajian teknikal dan kejuruteraan. Sebaliknya, ia tertumpu untuk melihat bentuk kemahiran dan kepakaran khusus, sama ada secara langsung atau tidak langsung, yang boleh dihasilkan melalui bidang pengajian kesusasteraan tradisional ini. Langkah seterusnya pula ialah untuk mencari industri yang sesuai dengan kepakaran pelajar ini yang membolehkan mereka mengaplikasikan ilmu dan kemahiran yang dipelajari ke dalam pasaran pekerjaan. Makalah ini bakal mengupas dan mempamerkan setiap kemahiran-kemahiran tersebut serta melihat bagaimanakah ia boleh disumbangkan dalam industri-industri yang tertentu, di samping memastikan pelajar dalam bidang ini tidak terpinggir daripada sektor pekerjaan dan keperluan gunatengah semasa.

REALITI SEMASA DAN DASAR LATIHAN INDUSTRI

Siswazah universiti awam, graduan kolej swasta, dan lepasan diploma politeknik dalam bidang teknikal dan kejuruteraan, ataupun bidang-bidang sains gunaan yang lain, sering dilihat memiliki kemampuan dan keupayaan untuk memperoleh pekerjaan di sektor-sektor industri di dalam negara. Bidang-bidang pengajian seperti ini dianggap laris dalam pasaran semasa sektor pekerjaan di Malaysia kini. Tambahan pula, kepesatan pembinaan taman-taman perindustrian di negara ini semakin menampakkan keperluan

sektor perindustrian terhadap gunatenaga daripada graduan-graduan dalam bidang yang dinyatakan tadi. Suasana semasa ini memberikan sedikit keyakinan kepada para pelajar tentang peluang pekerjaan yang bakal menanti mereka.

Sebuah laporan tentang jumlah pengangguran dan gunatenaga di Malaysia yang telah dikeluarkan Institut Penyelidikan Pendidikan Tinggi Negara (IPPTN) pernah memberikan data yang menunjukkan bahawa 100% graduan bidang perubatan dan pergigian mendapat pekerjaan, diikuti bidang teknikal dan undang-undang, 86.7% dan 77.6%. Manakala graduan bidang sastera kemanusiaan, ekonomi, perdagangan, dan seumpamanya menunjukkan lebih 30% tidak mendapat peluang pekerjaan sejurus tamat pengajian.¹ Sebaliknya, bidang-bidang lain menunjukkan peratusan tidak mendapat pekerjaan itu lebih rendah.

Bidang-bidang yang “laris” ini semakin mantap apabila diwujudkan pula program Latihan Industri oleh Kementerian Pengajian Tinggi yang bertujuan memberikan pendedahan dunia pekerjaan dalam industri kepada bakal-bakal graduan ini. Latihan industri ini seolah-olah sebagai jambatan penghubung antara pelajar-pelajar dengan sektor perindustrian di luar. Teori-teori yang dipelajari dalam kampus akan cuba diaplikasikan dalam dunia pekerjaan sebenar di luar. Ternyata, sama ada bidang teknikal, kejuteraan, ataupun sains gunaan ini seperti terlalu hampir dengan peluang pekerjaan.

Namun demikian, bagaimana pula dengan nasib pelajar-pelajar dalam disiplin ilmu lain yang tidak bersifat teknikal tetapi analitikal seperti dalam bidang sains sosial dan kemanusiaan, khususnya bidang kesusasteraan? Bidang-bidang ini dilihat agak “jauh” daripada sektor industri di negara Malaysia. Pelajar-pelajarnya dilihat hanya akan berebut peluang dalam jawatan-jawatan dalam sektor awam sahaja yang sangat terhad. Kesannya, mereka akan terlibat dalam pengangguran yang semakin meningkat dari setahun ke setahun. Selain itu, dasar latihan industri yang dijalankan oleh Kementerian itu seakan-akan tidak mampu melibatkan pelajar-pelajar bukan teknikal ini. Mereka pastinya tidak mampu berfikir tentang teknologi pembuatan, mereka kurang mahir dalam teknologi komunikasi, dan seumpamanya.

Keadaan ini akan mendorong rasa rendah diri pelajar-pelajar sains sosial dan kemanusiaan apabila dibandingkan dengan keupayaan dan kelebihan yang dinikmati oleh rakan-rakan mereka dalam bidang kejuruteraan yang tampak hebat dan bergaya. Adakah situasi ini akan berterusan dan

¹Butiran dan data lengkap boleh dirujuk kepada dokumen IPPTN (2003:47-48). Data-data kajian tersebut diperoleh daripada responden yang berijazah pada tahun 2001.

dibiarkan begitu sahaja tanpa sebarang inisiatif untuk mengubah ataupun paling tidak untuk mengurangkan jurang ini? Pasti, ada jalan dan peluang untuk memberikan pelajar-pelajar kesusasteraan ini ruang untuk terlibat dalam sektor industri. Pasti pula, pelajar-pelajar ini memiliki kemahiran atau keupayaan yang membolehkan mereka bekerja dalam industri tertentu yang sesuai.

Senario ini mulai timbul apabila Kementerian Pengajian Tinggi Malaysia mengkaji tentang keperluan melahirkan sumber tenaga kompeten yang mampu dihasilkan oleh universiti kepada keperluan industri semasa negara. Hasilnya, kajian yang dinamakan *Development of National Policy on Internship* telah memperkenalkan “Dasar Latihan Industri Institusi Pengajian Tinggi” (KPTM, 2010). Berdasarkan dokumen *Dasar Latihan Industri Negara* yang diperkenalkan oleh KPTM (Kementerian Pengajian Tinggi Malaysia) tersebut, Latihan Industri secara definisinya ialah merujuk kepada “penempatan pelajar di sebuah organisasi untuk menjalankan latihan praktikal yang diselia dalam industri yang dipilih, sama ada di luar ataupun di dalam negara, dalam jangka masa yang ditetapkan sebelum dianugerahkan Sijil, Diploma, atau Ijazah Sarjana Muda” (KPTM, 2010:13).

Dasar yang dirangka tersebut merupakan satu impak kerjasama antara Kementerian Pengajian Tinggi, Institusi Pengajian Tinggi Awam, dan pihak industri yang sebenarnya bertujuan: (1) Mendedahkan pelajar kepada alam pekerjaan yang sebenar; (2) Mendedahkan pelajar kepada teknologi terkini dan juga pengetahuan yang terbaru di pasaran; (3) Mendedahkan pelajar kepada amalan spesifik dalam bidang pengkhususan masing-masing; (4) Mempertingkatkan pengetahuan, kemahiran, terutamanya kemahiran insaniah, dan pengalaman pelajar dengan organisasi; (5) Melahirkan graduan yang berkompeten; (6) Mempertingkatkan peluang pekerjaan; serta (7) Merapatkan jaringan antara pihak Institusi Pengajian Tinggi atau IPT dengan industri (KPTM, 2010:14).

Berdasarkan skop dan objektif dasar ini, Kementerian kelihatan begitu komited dalam menambah nilai kepada kualiti graduan IPT (Institusi Pengajian Tinggi) supaya lebih bernilai dalam pasaran. Pendedahan dalam suasana industri sebenar, di samping pengenalan kepada teknologi-teknologi terkini, akan menjadikan bakal graduan itu lebih bersedia serta yakin dengan alam pekerjaan selepas tamat pengajian. Namun persoalan yang timbul ialah sejauhmana atau seluas mana dasar ini boleh dimanfaatkan oleh pelajar-pelajar di IPT? Bolehkah dasar ini mampu memanfaatkan keseluruhan bidang pengajian yang ada di IPT?

Sekali imbas, dasar ini kelihatannya sesuai dan bertepatan dengan bidang pengajian yang bersifat teknikal dan kejuruteraan (*applied*

sciences) sahaja. Apatah lagi namanya sendiri ialah “industri”. Adakah mustahil untuk memasukkan bidang pengajian kesusasteraan tradisional itu sebagai komponen untuk “latihan industri”? Dalam konteks ini, pakar-pakar bidang kesusasteraan seharusnya mencari ruang dan peluang untuk membolehkan pelajar-pelajar mereka tidak ketinggalan berbanding pelajar-pelajar lain.

Kesesuaian antara bidang pengajian dengan keperluan industri seharusnya ada titik pertemuan jika berjaya mencungkil dahulu kebolehan dan bentuk manfaat ilmu secara langsung dan tidak langsung kepada pelajar bidang kesusasteraan ini. Pengesanan secara mendalam kemahiran yang dimiliki oleh pelajar-pelajar sebenarnya dapat membantu untuk melihat potensi mereka yang sesuai dengan mana-mana keperluan industri yang ada di negara ini.

KEMAHIRAN PELAJAR KESUSASTERAAAN YANG TIDAK DISEDARI

Kemungkinan, secara tidak sedar, kebolehan pelajar-pelajar kesusasteraan tidak pernah cuba dikaitkan dengan keperluan dalam industri tertentu sebelum ini sehinggakan menampakkan program Latihan Industri itu agak “jauh” dari mereka. Walaupun secara tidak langsung, namun pastinya ada *soft skill* mereka yang mampu dimanfaatkan oleh industri. Dalam konteks ini, perbincangan akan difokuskan kepada kemahiran pengalaman yang boleh dimiliki oleh pelajar-pelajar dari bidang pengajian kesusasteraan tradisional di universiti-universiti di negara Malaysia.

Secara umumnya, bidang pengajian kesusasteraan tradisional ini mengkaji karya kesusasteraan yang bertulis dan juga lisan. Mereka akan didedahkan dengan karya-karya yang besar dan penting dalam pembinaan tamadun manusia, malah ia mewakili sesuatu kelompok masyarakat di persekitaran penghasilan karya tersebut.² Di dalamnya sarat dengan pelbagai naratif tentang bangsa, perjuangan, sistem pemerintahan, budaya, impian, serta harapan masyarakatnya. Hakikat ini juga telah mengangkat karya sastera sebagai sebuah “dokumen budaya masyarakat” (Wellek, 1963; dan Laurenson & Swingewood, 1972), ekoran kemampuan karya-karya ini mengungkapkan keperihalan kehidupan dan ketamadunan manusia zaman silam dan seterusnya dapat dijadikan rujukan di zaman ini.

²Teks *Hikayat Patani*, misalnya, secara jelas memaparkan latar budaya dan pentadbiran negeri Patani di Thailand selatan dengan segala bentuk pergolakan dan peperangan. Begitu juga dengan cerita lisan Orang Asli yang secara khusus merujuk kepada kelompok masyarakat di mana karya itu muncul.

Teks seperti ini juga pernah menjadi antara bahan rujukan penting kepada kolonialis Barat semasa penjajahan dahulu untuk memahami budaya pemikiran orang Melayu (Maier, 1988).

Keadaan ini membuktikan bahawa pelajar-pelajar bidang kesusasteraan sememangnya “berurusan” dengan data-data yang penting dan berguna dalam konteks kemanusiaan itu sendiri. Pada umumnya, kemahiran paling asas yang dimiliki oleh pelajar ini ialah kemahiran menganalisis dan menginterpretasikan teks-teks untuk melihat refleksinya kepada dunia realiti manusia di zaman silam di samping kerelevanannya di masa kini. Mereka telah dilatih untuk mengesan gagasan serta mesej tersirat pengarang karya tersebut kepada khalayak pembaca segenap zaman. Seterusnya, pelajar ini mampu untuk mengkritik/menilai pula pemikiran pengarang-pengarang silam berdasarkan konteks persekitaran dan zaman penciptaan karya tersebut untuk menemukan keunikan, kreativiti, serta kepekaan pengarang terhadap zamannya.

Namun, ia tidak terhad sekadar kemahiran analitikal seperti itu sahaja. Untuk melihat kemahiran lain yang mampu diperoleh oleh pelajar ini dalam bidang kesusasteraan, maka perlu diperhalusi metodologi yang digunakan dalam kajian kesusasteraan Melayu tradisional secara khusus. Dalam bidang kajian sastera lisan, atau disebut juga sastera rakyat, pelajar-pelajar akan berhadapan dengan aspek teoritikal tentang korpus sastera berkenaan dan juga didedahkan dengan kajian lapangan. Kajian lapangan biasanya dilakukan untuk menjejak informan-informan cerita lisan yang boleh terdiri daripada orang tua-tua di kampung, ketua kampung, mahupun ketua masyarakat Orang Asli yang dikenali sebagai *Batin*. Mereka ini merupakan informan-informan yang berpotensi menyimpan dan mengetahui cerita-cerita lisan meliputi sama ada legenda, mitos, mahupun cerita-cerita pendek tentang asal-usul sesuatu tempat sehinggalah kepada cerita hantu.

Pada peringkat permulaan kajian seperti ini, seseorang pelajar itu sebenarnya memiliki kemahiran mencari maklumat yang tinggi. Mereka perlu menggunakan segala sumber yang ada untuk menjejak informan-informan ini. Sumber internet dan juga bertanya kepada pihak-pihak tertentu secara rawak merupakan kaedah asas yang mereka gunakan. Malah adakalanya risiko kegagalan dalam pencarian itu tetap ada. Pelajar-pelajar sebenarnya mempunyai kekuatan untuk menjejak pewaris-pewaris cerita lisan seperti ini apabila mereka terpaksa mengharungi pelbagai halangan dari segi geografi dan juga sosial.

Dari segi geografi, adakalanya lokasi informan yang telah dikenalpasti itu berada jauh di kawasan pedalaman dan juga di dalam kawasan hutan.

Dari segi sosial pula, kemungkinan selepas mengenalpasti kedudukan informan tersebut, mereka menghadapi masalah apabila informan yang tidak mahu memberi kerjasama atas beberapa alasan.³ Dalam situasi ini, pelajar terpaksa pula memujuk dengan cara penuh diplomasi untuk meyakinkan informan tersebut agar sudi bercerita ataupun memberi maklumat yang diperlukan. Hakikatnya, pencarian maklumat dan data-data lisan seperti ini bukanlah suatu yang mudah. Pelajar sebenarnya telah memperoleh suatu bentuk pendedahan luar yang sangat penting dalam pembinaan kerjaya mereka nanti.

Kemahiran mendokumentasikan data juga turut diperoleh pelajar-pelajar bidang kesusasteraan tradisional ini. Dengan mengambil contoh kajian lapangan, juga pelajar ini perlu merakamkan cerita-cerita yang disampaikan tersebut. Secara tidak langsung, pelajar terpaksa menggunakan alatan rakaman seperti perakam audio dan juga video. Walaupun penggunaan alatan seperti ini agak asing bagi pelajar kesusasteraan, namun mereka tetap perlu menggunakannya kerana tiada kaedah lain yang lebih tepat untuk memindahkan cerita lisan dari mulut dan hafalan informan kepada kertas bercetak.

Kemahiran pendokumentasian data ini juga tidak terhad kepada cerita-cerita sahaja, ia turut meliputi aspek persembahan dalam penceritaan itu. Dalam rakaman cerita lipur lara, misalnya, pelajar akan turut merakam aksi-aksi penglipur lara tersebut. Penglipur lara Awang Batil turut menggunakan alat muzik seperti batil, serunai, gendang, dan juga biola. Alat-alat muzik ini akan digunakan berselang-seli mengikut keperluan bercerita tersebut. Kesemua elemen ini menjadi tanggungjawab pelajar berkenaan untuk didokumentasikan keseluruhannya demi memperlihatkan sebuah persembahan tradisi lisan yang lengkap dan sempurna. Hasil pemerhatian yang dirakam itu akan menjadi sebuah dokumentasi yang boleh dipindahkan dalam bentuk VCD, Youtube, dan lain-lain saluran media baru di internet yang sering digunakan zaman kini

Situasi ini seakan-akan memberikan gambaran bahawa pelajar tersebut bukanlah sekadar pembaca karya untuk menganalisis atau menginterpretasikan data semata-mata, sebagaimana yang difahami oleh khalayak umum. Sebaliknya, pengajian kesusasteraan tradisional bidang lisan mampu menyediakan pelajar ini sebagai seorang yang berpotensi sebagai penyelidik ataupun peneroka khazanah bangsa, sama seperti yang sering disogokkan dalam rancangan-rancangan dokumentari, sama

³Kaedah pengumpulan data atau cerita lisan seperti ini telah dikupas dengan menarik oleh Mohd Taib Osman dalam bukunya yang bertajuk *Manual for Collecting Oral Tradition with Special Reference to South East Asia* (1982).

ada di peringkat negara ataupun antarabangsa. Lantaran itu, bidang kajian lisan ini tidak sekadar memberikan pengalaman tapi memberikan suatu pendedahan besar tentang kemahiran menjejak, merakam, dan mendokumentasikan data untuk pelbagai kegunaan di masa hadapan.

Selain bidang lisan, kesusasteraan tradisional juga meliputi bidang kajian manuskrip. Bidang ini melibatkan kajian terhadap naskhah-naskhah lama yang tersimpan di arkib di Malaysia, Nusantara, dan juga Eropah. Malah terdapat juga koleksi yang masih dalam simpanan individu. Naskhah yang dikaji tersebut bukanlah sebarangan tetapi yang memiliki nilai teks yang tinggi, yakni berkaitan dengan budaya, sistem pentadbiran lama, undang-undang (Jelani Harun, 2008), dan surat-surat pembesar terdahulu (Suryadi, 2010). Selain itu terdapat juga naskhah-naskhah yang berkaitan dengan penampilan kearifan lokal masyarakat yang unik dan istimewa seperti naskhah mantera, petua, ilmu pertukangan kapal, dan seumpamanya.

Bidang ini memberikan kemahiran kepada pelajar dalam dua bentuk. Bentuk kemahiran pertama ialah pelajar akan berkemahiran memperoleh data tulisan yang berwibawa secara sistematik dan tepat. Pelajar juga akan memperoleh pengalaman dan panduan dalam mematuhi prosedur-prosedur pencarian bahan di arkib dan juga turut berpeluang turun ke lapangan untuk menemui informan-informan yang masih menyimpan khazanah tersebut. Kemahiran kedua ialah pelajar akan berpengalaman mendapatkan serta mendokumentasikan data-data tentang warisan silam yang berkaitan dengan aspek ketamadunan bangsa. Dengan kata lain, pelajar-pelajar ini sudah didedahkan dengan dokumen-dokumen besar dan penting dalam sejarah dan perkembangan sesuatu bangsa. Ini sebenarnya suatu bentuk kemahiran yang boleh dimanfaatkan untuk menjalani latihan industri dengan agensi-agensi penyiaran berbentuk dokumentari.

BIDANG KESUSASTERAAN DAN INDUSTRI KREATIF

Latihan industri yang mempunyai potensi tinggi kepada pelajar-pelajar bidang kesusasteraan ialah bidang industri kreatif. Agak sukar untuk mencari atau mengemukakan suatu definisi khusus untuk bidang industri kreatif ini. Secara umum, “industri kreatif” ini merujuk kepada bidang penghasilan atau pembuatan yang melibatkan kreativiti tertentu.

Dalam konteks ini, Kementerian Penerangan, Komunikasi dan Kebudayaan Malaysia (KPKKM) telah membahagikan industri ini kepada beberapa bahagian / sub bidang, iaitu: (1) *Audio Visual & Media Baru*, yang merangkumi: Animasi, Interaktif, *Mobile*, Kandungan Internet, *On-line Publishing* atau *Multimedia Exhibits*, Penerbitan Filem, Penerbitan TV, dan

Muzik; (2) *Rekaan*, yang merangkumi: Rekaan Produk, Fesyen, Aksesori, dan Seni Reka atau Seni Bina; (3) *Seni & Kraf*, yang merangkumi: Seni Persembahan, Galeri Seni atau Muzium, Kraf Tangan, Seni Arca, Arkib, Warisan atau Antikuiti, dan Seni Tradisional, serta (4) *Media Cetak*, yang merangkumi: Penerbitan dan Penulisan (KPKKM, 2011).

Berdasarkan pecahan bidang industri kreatif ini didapati bahawa ianya sangat luas dan berpotensi untuk menyerap pelajar-pelajar daripada bidang bukan sains atau teknikal untuk menjalankan latihan industri di premis, jabatan, perusahaan, ataupun syarikat-syarikat besar yang menjalankan industri kreatif seperti yang dinyatakan di atas. Kekukuhan sektor seperti ini semakin terserlah apabila kerajaan Malaysia melalui KPKKM telah meluluskan Dasar Industri Kreatif ini pada 11 November 2010.⁴ Perolehan dana khas untuk industri yang berjumlah hampir RM (Ringgit Malaysia) 130 juta dapat menjamin perkembangan dan *survival* industri ini untuk jangka panjang. Tambahan pula, salah satu hasrat dalam dasar ini ialah untuk melahirkan tenaga-tenaga kerja baru dalam industri kreatif di masa hadapan. Ini adalah petanda cerah kepada pelajar-pelajar untuk didedahkan dalam aktiviti industri kreatif yang mana ia lebih hampir dan relevan dengan bidang pengajian semasa mereka di universiti.

Dalam bidang audio visual dan media baru, misalnya, pelajar sastera boleh dihantar untuk menjalani latihan industri ke syarikat-syarikat yang mengeluarkan filem, animasi, atau lain-lain media baru yang semakin berkembang pada hari ini. Pelajar-pelajar ini boleh menyumbang *input* cerita atau naratif kepada syarikat tersebut untuk dijadikan filem atau watak animasi. Watak-watak daripada cerita binatang, cerita kanak-kanak, mahupun cerita-cerita lipur lara dan hikayat boleh dijadikan drama TV ataupun karikatur. Dalam konteks ini, pihak industri dan pelajar boleh berkongsi kemahiran dan kepakaran masing-masing. Pihak industri boleh memberi bimbingan tentang teknologi penyiaran, manakala pihak pelajar pula boleh menyumbang dalam aspek membina jalan cerita (*story line*) yang lebih tepat dan halus memandangkan mereka telah biasa dengan teks-teks cerita seperti itu. Malah pelajar-pelajar kesusasteraan ini juga berpotensi untuk merekacipta skrip cerita-cerita baru untuk tontonan kanak-kanak ataupun dewasa berdasarkan pengalaman luas mereka dalam membaca cerita-cerita daripada pelbagai genre.

Berdasarkan kemampuan bertukar-tukar kepakaran dan pengalaman seperti ini dirasakan percubaan untuk menghantar pelajar-pelajar kesusasteraan ke sektor industri kreatif sedemikian adalah tidak janggal. Biarpun mereka

⁴Lihat berita “Dasar Industri Negara Dilulus” dalam akhbar *Utusan Malaysia* (Kuala Lumpur: 12 November 2010).

“kosong” dari aspek teknologi penyiaran ataupun pembikinan filem, namun sumbangan dari segi kandungan cerita dalam filem itu juga merupakan aset yang penting dalam industri seperti ini. Mereka bukan sahaja meyumbang kepada kepelbagaian cerita namun boleh memastikan sesuatu cerita itu tepat dan berkualiti, terutama apabila ia melibatkan adaptasi daripada karya sastera ke filem, drama, animasi, dan sebagainya.

Program-program televisyen berbentuk dokumentari juga merupakan ruang terbaik kepada pelajar sastera untuk melaksanakan latihan industri ini. Dokumentari TV yang sering dipelopori oleh siaran-siaran utama seperti RTM (Radio dan Televisyen Malaysia) 1, TV 3 dan juga Astro mengutarakan beberapa rancangan tentang warisan, sejarah, misteri, jenayah, dan juga peristiwa-peristiwa penting yang pernah berlaku dalam sesuatu masyarakat.⁵ Program sebegini seumpama sebuah tanggungjawab sosial kepada masyarakat dan tidak mementingkan nilai komersil. Ia lebih bersifat penyaluran ilmu dan informasi kepada masyarakat.

Bertitik tolak daripada senario ini, pelajar-pelajar sastera yang telah sedia memiliki kemahiran mencari maklumat di lapangan sangat sesuai untuk menjalani latihan industri di sektor sedemikian. Mereka boleh mengaplikasikan pengalaman menjejak informan, merakam, serta mewawancara informan di lapangan ke dalam bentuk filem dokumentari siaran TV. Kaedah dan metodologinya hampir sama, selain media penyalurannya sahaja yang berbeza.

Pelajar-pelajar akan berpeluang merasai suasana kerja yang berbeza jika berpeluang menjalani latihan industri seperti ini di stesyen-stesyen TV. Jika sebelum ini mereka hanya mengumpul data dari lapangan untuk dianalisis sahaja, tetapi kini mereka berpeluang menggunakan data yang dikutip itu untuk tontonan umum. Pendedahan seperti ini mampu menjadikan pelajar itu lebih berkeyakinan dengan kemahiran dan pengalaman yang diperolehi untuk memohon memasuki pasaran kerja kelak.

Pihak industri juga sebenarnya memperoleh manfaat sekiranya mengambil pelajar bidang kesusasteraan ini. Pengeluar dokumentari akan berpeluang menggunakan kemahiran pelajar-pelajar ini untuk mendapatkan data-data baru atau bahan-bahan warisan yang mungkin belum diterokai sebelumnya. Ini memandangkan keupayaan pelajar-pelajar untuk meneroka bahan-bahan tersebut berdasarkan bacaan-bacaan yang luas dan juga penemuan sarjana-sarjana terdahulu. Dengan kata lain, bahan-bahan kajian yang ditemui oleh pelajar-pelajar ini merupakan bahan

⁵Takrifan yang lengkap tentang konsep “filem dokumentari” ini pernah dihuraikan oleh Raja Ahmad Alaudin dalam <http://www.uitm.edu.gov/publication> [dilayari di Pulau Pinang, Malaysia: 17 Februari 2011].

yang bermutu dan asli serta tidak bersifat tempelan semata-mata. Malah, corak laporan dan ulasan mereka juga pasti berbeza dengan pekerja yang tiada bidang khusus dalam kajian-kajian tradisional seperti ini. Perspektif ulasan pelajar ini juga pastinya lebih kritis apabila ia menggunakan rujukan yang pelbagai, selain daripada data di lapangan.⁶

Selain daripada industri filem, pelajar juga berpeluang menjalani latihan industri dalam bidang industri kreatif di bawah sektor “Seni dan Kraf” yang telah digariskan oleh Kementerian Penerangan, Komunikasi dan Kebudayaan Malaysia (KPKKM). Pelajar boleh ditempatkan secara terus ke Jabatan-jabatan Kebudayaan negeri di bawah pengurusan induk KPKKM. Mereka boleh didedahkan dengan pentadbiran dan pengurusan jabatan-jabatan ini dalam menangani hal-ehwal seni persembahan, kraf tangan, galeri seni, arkib, warisan, dan juga seni tradisional. Secara khusus, Jabatan Kebudayaan dan Kesenian negara sememangnya memiliki unit-unit khusus yang berkaitan dengan perkara-perkara ini. Antaranya ialah Bahagian Pengukuhan Seni dan Budaya, Bahagian Pengembangan Budaya, Bahagian Dokumentasi dan Penerbitan, Bahagian Penyelidikan dan Pembangunan, serta beberapa unit lagi.⁷

Pelajar boleh menggunakan kemahiran mendokumentasikan data dan juga pendedahan mereka terhadap warisan-warisan tradisi masyarakat semasa dalam pengajian untuk diaplikasikan dalam suasana kerja di organisasi seperti ini. Mereka boleh melibatkan diri dalam bidang aktiviti pendokumentasian dan penerbitan serta aktiviti-aktiviti pengembangan seni budaya di Jabatan Warisan dan Kesenian Negara Malaysia. Pelajar-pelajar akan peroleh pengalaman pengurusan dan pentadbiran terhadap produk-produk kebudayaan masyarakat serta pendedahan tentang kaedah-kaedah pemuliharaannya untuk jangka masa panjang melalui penganjuran pelbagai aktiviti dan festival kebudayaan yang lebih besar dan berprestij di peringkat nasional.

⁶Terdapat satu filem dokumentari pernah dihasilkan pada tahun 1948 yang bertajuk *Nomad in the Jungle* oleh seorang pengkaji Barat tentang masyarakat Semai di Perak. Dokumentari tersebut menjadi salah satu rujukan utama masyarakat luar negara terhadap Malaysia. Pastinya banyak fakta yang tidak tepat telah dijadikan panduan. Hal ini disebabkan rakyat Malaysia sendiri tidak menghasilkan filem dokumentari yang baik dan bertaraf antarabangsa yang boleh menjadi rujukan masyarakat luar. Lihat tulisan Ku Seman Ku Hussein dalam *Utusan Online* (Kuala Lumpur, Malaysia: 6 April 2003). Dalam tulisan ini beliau juga memaparkan beberapa dokumentari lagi yang dibuat oleh Barat tentang kehidupan rakyat Malaysia. Di samping itu beliau telah mengkritik kecenderungan penerbit filem yang hanya mementingkan nilai komersil dalam filem cereka berbanding filem dokumentari ini.

⁷Lihat berita “Carta Organisasi Jabatan Kebudayaan dan Kesenian Negara” dalam <http://www.jkkn.gov.my> [dilayari di Pulau Pinang, Malaysia: 9 Oktober 2011].

Dalam konteks yang lain pula, pelajar-pelajar turut berpeluang melibatkan diri dalam penerbitan-penerbitan di jabatan tersebut tentang kebudayaan, warisan, dan juga kesenian masyarakat yang pelbagai.⁸ Secara tidak langsung juga, pelajar-pelajar akan memperoleh kemahiran pengeditan dalam menghasilkan penerbitan seperti itu. Pengalaman ini juga boleh memberikan keyakinan kepada pelajar untuk memohon kerja di syarikat-syarikat penerbitan selepas mereka bergraduan kelak.

Penempatan di organisasi seumpama ini dalam tempoh 6 bulan, misalnya, dapat memberikan suatu bentuk keyakinan diri kepada pelajar bidang kesusasteraan untuk melihat skop kerjaya yang lebih luas dan melihat realiti alam pekerjaan yang sebenarnya. Secara tidak langsung pula, mereka dapat merasakan bahawa bidang pengajian yang mereka ikuti itu sebenarnya ada tempat di sektor industri / organisasi yang sesuai.

CABARAN-CABARAN

Walaupun garis panduan yang jelas telah diberikan dalam Dasar Latihan Industri, namun ia masih samar di peringkat implementasinya oleh pihak industri dan organisasi tertentu. Dengan kata lain, adakah pihak-pihak ini benar-benar mematuhi hasrat Kementerian untuk memberi pendedahan kerjaya kepada bakal graduan tersebut? Perkara dan cabaran utama yang paling dibimbangi berlaku ialah pelajar tidak diberi pendedahan ilmu kerjaya yang sebenarnya di industri atau organisasi yang dikunjungi itu. Pelajar-pelajar tersebut tidak diberi peluang melibatkan diri dalam bidang pekerjaan yang berkaitan dengan keperluan pelajar. Sebaliknya, mereka hanya diberi peluang menguruskan kerja-kerja pengkeranian ataupun kerja-kerja remeh yang langsung tidak ada kaitan dengan *core business* sebenar industri tersebut. Keadaan ini akan mendatangkan seribu kerugian kepada pelajar kerana mereka hanya membazirkan masa tanpa memperoleh sebarang pendedahan dan pengalaman yang mereka harapkan.

Cabaran kedua pula kemungkinan ketidakpercayaan pihak industri kreatif ini untuk mengambil atau menerima pelajar-pelajar bidang kesusasteraan

⁸Dalam satu kunjungan ke Pejabat Kebudayaan Perak, kami mendapati bahawa mereka sangat aktif mendokumentasikan warisan folklor di negeri Perak. Perpustakaan mereka banyak dengan koleksi penerbitan tentang tarian, persembahan rakyat, dan koleksi petua masyarakat tradisi di Perak secara khusus dan juga di Malaysia amnya. Seharusnya pelajar boleh mempelajari kaedah pendokumentasian serta penerbitan jika berpeluang mengadakan latihan industri mereka di organisasi seperti ini. Antara penerbitan Kementerian ini ialah *Koleksi Siri Mengenal Budaya* (2003), *Alat Muzik Tradisional dalam Masyarakat Melayu di Malaysia* (2005), *Pantang Larang Petua Orang Tua* (terbitan Jabatan Kebudayaan, Kesenian dan Warisan Negeri Perak, 2006), dan juga *Siri Tokoh Anugerah Seni Negara* (2007).

untuk berlatih di tempat mereka. Perkara yang paling dibimbangi ialah persepsi umum tentang bidang ini sendiri yang mengandaikan bahawa pelajar sastera hanya membaca karya sastera sahaja sepanjang pengajian. Malah sememangnya agak sukar juga untuk pihak universiti menerangkan dan meyakinkan industri tentang kemahiran (*soft skill*) pelajar-pelajar ini yang relevan dengan industri atau organisasi terbabit.⁹ Dikhuatiri pihak industri kreatif ini masih memberi peluang dan kepercayaan kepada pelajar-pelajar dalam bidang teknikal atau kejuruteraan. Sekiranya industri kreatif ini juga mengambil pendirian yang sama dengan industri-industri konvensional yang lain, maka peluang pelajar kesusasteraan mengikuti latihan industri semakin tipis.

Walaupun andainya pihak industri kreatif membuka ruang latihan kepada pelajar bukan aliran teknikal ini, namun cabaran berikutnya yang boleh timbul ialah berlakunya persaingan antara IPT (Institusi Pengajian Tinggi) dari aliran bukan teknikal untuk mendapat tempat di sektor industri dan juga organisasi-organisasi terpilih. Faktor ruang dan kemudahan di pihak industri ini juga bakal menjadi suatu bentuk halangan kepada mereka untuk membenarkan pelajar mendapat pendedahan di tempat mereka.

Dalam satu wawancara dengan Puan Ainon Ahmad¹⁰ dari syarikat penerbitan PTS Sdn Bhd, beliau mengakui bahawa syarikat sememangnya memiliki kemudahan yang terhad untuk mengambil ramai pelatih industri ini. Malah, pihak syarikat pula terpaksa mengeluarkan perbelanjaan tambahan untuk menyediakan kemudahan asas kepada pelatih-pelatih ini. Atas dasar kekangan ini, Puan Ainon Ahmad menyarankan agar pelajar-pelajar yang terbaik dan terpilih sahaja dihantar untuk menjalani latihan industri di syarikat beliau. Ternyata, ini merupakan suatu gambaran bahawa peluang pelajar-pelajar kesusasteraan agak sempit jika ada syarat-syarat ketat dan khusus dikenakan oleh pihak industri. Oleh yang demikian,

⁹Isu ketidakselarian pendekatan pengajaran (bidang teknikal dan sains) di IPT (Institusi Pengajian Tinggi) dengan kehendak industri sememangnya sering berlaku. Malah ada cadangan daripada pihak industri untuk melibatkan diri dalam MQA yang secara langsung boleh memberi cadangan dalam pembentukan kurikulum pengajaran. Keterangan lanjut, lihat laporan DPEM (*Department of Polytechnic Education Malaysia*) tentang "Workforce Development in a Changing Market by Engaging Industries" dalam *Report of National Industri Dialogue 2009* (Putra Jaya, Malaysia: DPEM, 2010:11). Dialog yang telah diadakan di PICC Putrajaya ini adalah di antara KPTM (Kementerian Pengajian Tinggi Malaysia) dengan wakil-wakil industri yang sering mengambil pelajar-pelajar IPT menjalani latihan industri di syarikat mereka.

¹⁰Puan Ainon Ahmad merupakan Ketua Pegawai Eksekutif (CEO) di syarikat penerbitan terkenal PTS Sdn Bhd. Beliau juga adalah Panel Penasihat Industri yang dilantik di Pusat Pengajian Ilmu kemanusiaan untuk bidang kesusasteraan dan bahasa. Wawancara atau temubual dilakukan di pejabat beliau di Kuala Lumpur, Malaysia, pada 9 Oktober 2009.

kerjasama dan keprihatinan industri serta organisasi untuk membantu meningkatkan tahap kemahiran pelajar sangat diperlukan. Tanggungjawab sosial pihak industri ini mampu membuka peluang pendedahan kerjaya, seterusnya memberikan ruang yang lebih kepada pelajar untuk memasuki pasaran pekerjaan kelak.

KESIMPULAN

Semua bidang pengajian di IPT (Institusi Pengajian Tinggi) di Malaysia, termasuk bidang kesusasteraan tradisional, sebenarnya tidak jauh terpisah daripada industri (KPTM, 2007). Perkara paling utama ialah perlu mencari potensi dan kemahiran tersendiri yang mampu dijana oleh setiap bidang pengajian tersebut. Kemahiran yang diperoleh secara tidak langsung itu sebenarnya memberikan manfaat besar kepada pelajar untuk meneroka bidang kerjaya yang relevan dengan kursus mereka. Dasar Latihan Industri yang diperkenalkan itu perlu diambil dan dinilai secara positif oleh semua bidang pengajian yang bukan bersifat teknikal dan kejuruteraan. Ianya tidak boleh dianggap asing daripada bidang kesusasteraan kerana ia memang berkaitan, walaupun tidak secara langsung.

Bidang pengajian seperti kesusasteraan perlu mencorak pelajar-pelajarnya agar secocok dengan keperluan gunatenaga negara, di samping menempatkan pelajarnya di sektor industri yang sesuai sebagai latihan. Harapan ini memiliki peluang yang cerah untuk dicapai apabila munculnya Dasar Industri Kreatif Negara yang baru diluluskan penghujung 2010 tersebut. Ia merupakan suatu ruang yang boleh digunakan untuk mendekatkan pelajar kesusasteraan dengan industri yang bersifat komersil dan bukan komersil. Namun, usaha pemantapan yang berterusan sangat penting untuk memastikan dasar-dasar ini benar-benar bermanfaat dan juga bersifat jangka panjang, terutamanya langkah-langkah positif yang boleh diambil untuk mengatasi cabaran-cabaran yang dijangkakan tersebut.

Bibliografi

- Berita “Carta Organisasi Jabatan Kebudayaan dan Kesenian Negara” dalam <http://www.jkkn.gov.my> [dilayari di Pulau Pinang, Malaysia: 9 Oktober 2011].
- Berita “Dasar Industri Negara Dilulus” dalam akhbar *Utusan Malaysia*. Kuala Lumpur: 12 November 2010.
- DPEM [Department of Polytechnic Education Malaysia]. (2010). “Workforce Development in a Changing Market by Engaging Industries” dalam *Report of National Industri Dialogue 2009*. Putra Jaya, Malaysia: DPEM.
- IPPTN [Institut Penyelidikan Pendidikan Tinggi Negara]. (2003). *Laporan Akhir Kajian Masalah Pengangguran di Kalangan Siswazah*. Kuala Lumpur, Malaysia: IPPTN.
- Jelani Harun. (2008). *Undang-Undang Kesultanan Melayu*. Pulau Pinang: Penerbit USM [Universiti Sains Malaysia].
- JKKWNP [Jabatan Kebudayaan, Kesenian dan Warisan Negeri Perak]. (2006). *Pantang Larang Petua Orang Tua*. Taiping, Malaysia: Jabatan Kebudayaan, Kesenian dan Warisan Negeri Perak.
- KPKKM [Kementerian Penerangan, Komunikasi dan Kebudayaan Malaysia]. (2003). *Koleksi Siri Mengenal Budaya*. Kuala Lumpur: KPKKM.
- KPKKM [Kementerian Penerangan, Komunikasi dan Kebudayaan Malaysia]. (2005). *Alat Muzik Tradisional dalam Masyarakat Melayu di Malaysia*. Kuala Lumpur: KPKKM.
- KPKKM [Kementerian Penerangan, Komunikasi dan Kebudayaan Malaysia]. (2007). *Siri Tokoh Anugerah Seni Negara*. Kuala Lumpur: KPKKM.
- KPKKM [Kementerian Penerangan, Komunikasi dan Kebudayaan Malaysia]. (2011). “Industri Kreatif” dalam <http://www.kpkk.gov.my> [diakses di Pulau Pinang, Malaysia: 9 Oktober 2011].
- KPTM [Kementerian Pengajian Tinggi Malaysia]. (2007). *Pelan Strategik Pengajian Tinggi Negara, 2007-2010*. Kuala Lumpur: KPTM. Dapat dilayari pula melalui laman sesawang <http://www.mohe.gov.my/tranformasi>
- KPTM [Kementerian Pengajian Tinggi Malaysia]. (2010). *Dasar Latihan Industri Negara*. Putra Jaya, Malaysia: Kementerian Pengajian Tinggi Malaysia.
- Laurenson, Diana & Alan Swingewood. (1972). *The Sociology of Literature*. New York: Shocken Books.
- Maier, H.M.J. (1988). *In the Centre of Authority*. New York: Cornell University Press.
- Mohd Taib Osman. (1982). *Manual for Collecting Oral Tradition with Special Reference to South East Asia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Raja Ahmad Alaudin. (2011). “Penerbitan Filem Dokumentari: Satu Tinjauan Terhadap Perkembangan Sejarah dan Teknologi” dalam <http://www.uitm.edu.gov/publication> [dilayari di Pulau Pinang, Malaysia: 17 Februari 2011].
- Suryadi. (2010). “Dua Pucuk Surat Kerajaan Buton dari Abad ke-17: Kandungan Isi dan Konteks Sejarah” dalam *Jurnal Filologi Melayu*, Jilid 17, ms.123-148.
- Tulisan daripada Ku Seman Ku Hussein dalam *Utusan Online*. Kuala Lumpur, Malaysia: 6 April 2003.
- Wawancara atau temubual dengan Puan Ainon Ahmad, Ketua Pegawai Eksekutif (CEO) di syarikat penerbitan terkenal PTS Sdn Bhd di Kuala Lumpur, Malaysia, pada 9 Oktober 2009.
- Wellek, Rene. (1963). *The Theory of Literature*. Middlesex: Penguin Books.



Bidang pengajian seperti kesusasteraan perlu mencorak pelajar-pelajarnya agar secocok dengan keperluan gunatenaga negara, di samping menempatkan pelajarnya di sektor industri yang sesuai sebagai latihan. Harapan ini memiliki peluang yang cerah untuk dicapai apabila munculnya Dasar Industri Kreatif Negara yang baru diluluskan penghujung 2010 tersebut.